

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента

ГЕРАСИМЕНКО Лариси Віталіївни

на дисертацію БУРЛАЧЕНКО Наталії Василівни

«Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття (за матеріалами педагогічної періодики)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань Освіта/Педагогіка

Актуальність дослідження. Глибокі суспільно-політичні зміни, що відбуваються у сучасній Україні, тісно пов'язані з реформуванням освітнього процесу, спрямованого на забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців. Це актуалізує необхідність пошуку дидактичних технологій, здатних забезпечити виховання високопрофесійних, компетентних, творчих, конкурентоздатних фахівців, які можуть реалізувати здобуті компетентності у професії, приймати відповідальні, самостійні рішення, виявляти свою громадянську позицію. З огляду на важливість окреслених суспільно-педагогічних завдань, актуальним є пошук джерел їх реалізації. Одним із таких, безсумнівно, є вітчизняний історико-педагогічний досвід, представлений на шпальтах наукових періодичних педагогічних видань. Наукова педагогічна періодика завжди зосереджувала й популяризувала оперативну інформацію щодо новинок у освіті, висвітлювала результати наукових пошуків учених, долучала широкий загаль читачів до дискусій, проведення досліджень тощо.

Актуальним, без сумніву, є і визначений предмет дослідження роботи – теоретичні питання й досвід організації проблемного навчання у вищій школі на сторінках періодики досліджуваного періоду, оскільки проблемне навчання здатне забезпечити розвиток мислення, самостійності, суб'єктності, творчості здобувачів вищої освіти. А вивчення досвіду його впровадження дозволить розв'язати сучасні проблеми щодо забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців.

Важливо підкреслити, що дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Наукові основи і навчально-методичний супровід педагогічного процесу в закладах освіти: історико-педагогічний, компаративний, прогностичний аспекти (номер державної реєстрації № 0121U107474).

Найістотніші наукові результати, що містяться в дисертації

Результатом проведеного дослідження є вперше цілісно досліджене за матеріалами педагогічної періодики питання організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Визначено критерії (суспільно-політичні й соціально-економічні зміни в країні, нормативно-правове регулювання загальної середньої та вищої освіти, погляди вітчизняних психологів і педагогів на суть, умови, шляхи реалізації

проблемного навчання, характеристика педагогічної періодики, на шпальтах якої знаходили висвітлення питання організації проблемного навчання), що дозволили обґрунтувати та охарактеризувати етапи висвітлення питань організації проблемного навчання на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

I етап (1955-1965 рр.) – визначення базових положень теорії проблемного навчання як різновиду розвивального навчання, започаткування дискусії на сторінках педагогічної періодики щодо мети, завдань, способів реалізації проблемного навчання в середній та вищій школах.

II етап (1966–1980 рр.) – обґрунтування проблемного навчання як дидактичної концепції та популяризація її основних положень на сторінках педагогічної періодики.

III етап (1981-1990 рр.) – послаблення інтересу дослідників до розроблення теорії проблемного навчання й позиціонування його на сторінках педагогічної періодики як методу.

IV етап (1991–2014 рр.) – трансформація теорії проблемного навчання в освітню технологію й відображення її базових положень у педагогічній періодиці з урахуванням вимог національної освітньої політики.

Узагальнено представлений на шпальтах педагогічної періодики досвід упровадження проблемного навчання у процесі вивчення загальноосвітніх і професійно-орієнтованих дисциплін у ЗВО другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дисертації, маємо ґрунтовні підстави визначити як відповідний чинним вимогам, що забезпечено використанням комплексу актуальних загальнонаукових (джерелознавчий, історіографічний аналіз, описово-аналітичний метод, синтез, узагальнення, класифікація, порівняння) та спеціальних (історико-структурний, конкретно-історичний, історико-генезисний, історико-діахронний, критеріально-комплексний, ретро-праксиметричний, прогностичний) методів дослідження відповідно до поставлених завдань і логіки наукового пошуку. Ґрунтовність наукових положень і висновків забезпечена й об'єктивним аналізом 273 джерел.

Значення для науки і практики отриманих здобувачем результатів

Найвагомішими науковими здобутками дисертанта вважаємо такі:

- аналіз вітчизняної історіографії щодо висвітлення питання організації проблемного навчання в закладах вищої освіти на сторінках педагогічної періодики досліджуваного періоду. Класифікація історіографічних джерел за проблемно-тематичним та хронологічним принципами;
- аналіз витоків становлення і розвитку ідеї проблемного навчання у зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці;

- визначення критеріїв, хронологічних меж для детермінування етапів висвітлення на сторінках педагогічної періодики питань організації проблемного навчання у ЗВО другої половини ХХ – початку ХХІ століття;
- аналіз та узагальнення представленого на сторінках педагогічної періодики досліджуваного періоду досвіду організації проблемного навчання у вищій школі у процесі навчання дисциплін загального циклу підготовки та професійно-орієнтованих;
- визначення напрямів актуалізації прогресивних ідей, висвітлених на шпальтах педагогічної періодики, щодо організації проблемного навчання у ЗВО другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Актуалізовані дисертантом здобутки вивчення публікацій педагогічної періодики досліджуваного періоду, зокрема питання організації проблемного навчання у вищій освіті й обґрунтування перспектив їх творчого використання цілком можуть посприяти реформаційним процесам, що відбуваються в освіті сьогодення, що вказує на практичну значущість роботи. Її результати слугуватимуть для подальших історико-педагогічних наукових студій; для підготовки підручників, навчально-методичних посібників, довідкових і навчально-методичних праць.

Матеріали дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 29 від 08.09.2020 р.), Фахового коледжу Національного фармацевтичного університету (довідка від 27.08.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01-10-581 від 24.09.2020 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях

Основні теоретичні положення і висновки дослідження представлено в 13 одноосібних працях здобувачки, із них: 5 публікацій у наукових фахових виданнях України, 3 – у міжнародних періодичних виданнях. Апробацію матеріалів дисертації засвідчують 5 тез доповідей на всеукраїнських і міжнародних конференціях. Аналіз наукових робіт дисертантки, що вказані у списку опублікованих праць за темою дисертації, дає можливість стверджувати, що вони повною мірою відображають основні положення та висновки рецензованого дослідження.

Зміст і структура дисертації

Дисертація відзначається логічністю викладу, чіткістю аргументації. Аналіз наукового апарату рецензованої роботи Н. В. Бурлаченко засвідчив відповідність вимогам кваліфікаційного наукового дослідження. Переконаливо обґрунтовано вибір теми, чітко та конкретно визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано мету та завдання, окреслено хронологічні межі, вмотивовано теоретико-методологічні засади.

Особливу увагу звертаємо на концептуальність і ґрунтовність роботи, кожна теза якої спирається на відповідний метод, принцип дослідження. Так,

спираючись на проблемно-тематичний принцип, дисертантка представила класифікацію історіографічних джерел і виділила чотири тематичні групи: концептуальні праці з питань організації проблемного навчання; теоретичні праці з проблем організації навчання у вищій школі; статті, присвячені популяризації досвіду впровадження проблемного навчання у вищій школі; монографічні й дисертаційні роботи, суміжні з проблематикою дослідження.

Заслугує позитивної оцінки систематизація першоджерел за хронологічним принципом, що дозволило виявити етапність й динаміку висвітлення питань організації проблемного навчання на сторінках педагогічної періодики другої половини ХХ – початку ХХІ століття, проаналізувати запропоновані проблемно-тематичні групи робіт, виявити їх специфіку й загальні підходи до визначення сутності проблемного навчання, що доречно представлено в таблицях 1.2, 1.3. Це дозволило авторці виявити прогалини в історико-педагогічних дослідженнях та знайти способи формування цілісного уявлення про досліджувану проблему.

Використання описово-аналітичного та історико-діахронного методу дозволило дисертантці з'ясувати та проаналізувати витоки становлення й розвитку ідеї проблемного навчання у зарубіжній і вітчизняній педагогічній думці від античності до початку ХХІ століття. Цей матеріал ґрунтовно представлено у підрозділі 2.1. Варто наголосити на тому, що дисертантка не зупинилася на констатації окремих поглядів, а виявила чинники, що впливали на розвиток ідеї проблемного навчання: необхідність активізації навчання, розвитку самостійності й критичності мислення; визначила основні підходи до розгляду теорії проблемного навчання в історії педагогічної думки; з'ясувала спільні й відмінні риси у поглядах на проблемне навчання зарубіжних і вітчизняних педагогів.

Хочеться відзначити об'єктивність і неупередженість дослідниці, яка виявляє не тільки переваги проблемного навчання, а й надає аналіз статей, де визначені недоліки проблемного навчання, труднощі в його організації тощо (с. 50–60, 66).

Зрілість здобувачки засвідчує параграф 2.2, у якому переконливо представлені критерії визначення й характеристики етапів висвітлення питань організації проблемного навчання у педагогічній періодиці другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Запропоновані критерії дозволили створити суспільно-історичний контекст, на тлі якого рельєфно представлено розвиток ідей проблемного навчання у педагогічній пресі на кожному з чотирьох етапів. Дисертантка, ґрунтовно аналізуючи публікації у педагогічній періодиці щодо висвітлення ідеї проблемного навчання, узагальнює особливості за кожним етапом: I – поява публікацій про вплив проблемно-пошукових методів на покращення якості навчання; II – розробка концепції проблемного навчання та розгортання дискусії щодо організації проблемного навчання у вищій школі; III – спад наукового інтересу щодо теорії проблемного навчання, розгляд його як окремого методу навчання; IV – впровадження технологічного підходу до організації проблемного навчання.

Нам імпонує прагнення авторки виявити специфічні особливості публікацій, що висвітлюють питання проблемного навчання, диференціювавши їх за змістовно-функціональним призначенням: використання проблемного навчання в ЗВО у процесі викладання дисциплін загального циклу та професійно-орієнтованих.

Грамотне використання методології історико-педагогічного дослідження, широка обізнаність з теми, ерудованість дослідниці у питаннях вітчизняної історії дозволили їй сформулювати адекватні й об'єктивні висновки та засвідчити важливість напрямів актуалізації цінних ідей організації проблемного навчання, представлених на сторінках педагогічної періодики, для розвитку сучасної української освіти.

Аналіз тексту дисертаційної роботи дає підстави констатувати дотримання Н. В. Бурлаченко логіки викладу змісту, належного рівня аргументації у встановленні істинності тверджень, причинно-наслідкових зв'язків, належний рівень володіння науковим стилем викладу. Текст дисертації оформлений відповідно до діючих вимог, у ній чітко дотримана еквівалентність між поставленими завданнями і змістом сформульованих висновків.

Дискусійні положення та побажання щодо вдосконалення змісту дисертації

Проаналізувавши кваліфікаційну роботу Н. В. Бурлаченко, маємо підстави стверджувати, що вона є першим у вітчизняній педагогічній науці науковим дослідженням, у якому за матеріалами педагогічної періодики цілісно досліджено питання організації проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ–початку ХХІ століття. Дана наукова робота характеризується інформаційною насиченістю та практичним значенням. Здобувачці вдалося вирішити завдання, поставлені у роботі. Висновки у дисертації підтверджені вагомими аргументами, вони мають наукову й практичну значущість. У той же час варто висловити деякі міркування, зауваження та побажання щодо рецензованої роботи.

1. У параграфі 2.2 надмірну увагу приділено характеристиці публікацій педагогічної періодики, присвячених питанням організації проблемного навчання у загальноосвітній школі. На наш погляд, вартувало б зосередитися на аналізі матеріалів, які стосувалися питань організації проблемного навчання у закладах вищої освіти, що й становило предмет дослідження дисертації.

2. У параграфах 3.1 і 3.2 представлено значний за обсягом фактичний матеріал щодо висвітлення у педагогічній періодиці питань організації проблемного навчання в ЗВО другої половини ХХ–початку ХХІ століття у процесі вивчення дисциплін загального циклу і професійно орієнтованих. Робота значно виграла б, якщо авторка провела порівняння специфічних особливостей використання проблемного навчання у процесі вивчення навчальних предметів загального циклу і професійно-орієнтованих дисциплін, представивши результати порівняльного аналізу у таблиці.

3. Матеріал третього розділу переобтяжений конкретними прикладами організації проблемного навчання у ЗВО.

4. Висновки до дисертації вартувало б зробити більш загальними й лаконічними.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Інформація про головні ідеї, що виносяться на захист, подається стисло, науково, дає повне уявлення про постановку проблеми та її розв'язання.

Висновок

Проведений аналіз дає підстави зробити загальний висновок, що за актуальністю, змістом, сукупністю отриманих результатів, науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю, достовірністю та повнотою висвітлення їх у публікаціях, кваліфікаційна робота «Організація проблемного навчання у закладах вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття (за матеріалами педагогічної періодики)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, є завершеним, цілісним дослідженням, відповідає вимогам пунктів 10,11,12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року за № 167, які ставляться до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор **Бурлаченко Наталія Василівна** заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри психології,
педагогіки та філософії
Кременчуцького національного
університету імені
Михайла Остроградського

Лариса ГЕРАСИМЕНКО

